

ИПАТИЯ МЕЖДУ ЛЕГЕНДАТА И ДЕЙСТВИТЕЛНОСТТА (КЪМ ИНТЕЛЕКТУАЛНИЯ И РЕЛИГИОЗНИЯ ЖИВОТ В КЪСНОАНТИЧНА И РАННОВИЗАНТИЙСКА АЛЕКСАНДРИЯ)

Димитър Димитров

Ипатия вече се е превърнала в мит, и то не само в научната, но и в художествената традиция от последните два века¹. Жена философ, при това хубава и относително млада, загинала поради безумието на тълпата и провокациите на фанатизирани монаси – това е вече залог за интерес от страна на майсторите на словото. Но нека се обърнем към историческите факти отвъд “лагуната на красивите мечти” и да видим дали нейната смърт е типична проява на езическо-християнския конфликт и каква е причината за нейната мъченическа гибел – религиозна или политическа? Животът и дейността на Ипатия ще ни дадат възможност да надникнем от още една страна в религиозния и интелектуалния живот на късноантична и ранновизантийска Александрия, както и на Източното Средиземноморие като цяло, по-сложен и разнолик от всяко опростенческо схематизиране.

Основните сведения за Ипатия получаваме от църковните историци Сократ и Филосторгий, от езическия философ Дамаский от VI век (в *Живота на Исидор*), от хронистите Йоан Малала и Йоан от Никиу, както и от сборника *Суда* (X или XI век). Те дават най-обща информация за живота и дейността на тази изключителна жена философ, но се спират най-подробно на нейната трагична гибел, която, както ще видим, е разтърсила далеч не само образования езически елит на Александрия и Източната империя. Но за да проникнем по-дълбоко в атмосферата около Ипатия и нейната школа, би трябвало да приведем и два по-малко използвани източника – Синезий от Кирена (ок. 370 – ок. 413) и Палад. И двамата са нейни ученици – единият към края на живота си става християнски митрополит на Птолемаида, а вторият е

известен със своите епиграми, в които въздиша по помръкващата слава на езическото минало, по изменчивите криви на съдбата и по суетата на женската красота.

В Александрия киренецът Синезий, ерудиран и заможен младеж, става предан ученик на Ипатия. Тази негова преданост и почителност към известната жена философ се запазва буквално до последните дни от живота му. Посвещава ѝ седем писма, написани с обич и почителност. Дори в едно от последните си писма – 16. Според традиционната номерация, той се обръща благоговейно и много фамилиарно към нея като към “майка, сестра, учителка и... благодетелка”², а в писмо № 10 я представя като своя “блажена господарка” (δέσποινα μακάρια). В много от по-късните писма до своите “състуденти” от Александрия – Херкулиан и Олимпий, Синезий не пропуска да обвърже в триединство Ипатия, философията и приятелството като три основни стълба, които крепят в спомените и настоящето тримата другари и “колеги”.

Палад е връстник на Синезий и на самата Ипатия. Той е учител по граматика, известен със своите епиграми, които заемат значително място в *Антология Палатина* (ок. 150 на брой). Посветил е на Ипатия едно изпълнено с възторг петостихие, най-интимното и най-завладяващото от всичко, излязло изпод перото му:

Когато гледам теб, аз се прекланям, и словата ти шом слушам,
Сякаш съм видял на девицата звездния храм.
Като небесата чисти са твоите дела,
Възхитителна Ипатия, а ти си на изискаността словесна,
На мъдростта и знанието блестящата звезда.³

Ипатия е разглеждана като езическа мъченица, пострадала заради езическите си убеждения и езическия характер на своята школа. В този дух се разглежда и Синезий – езичник, верен ученик и последовател на Ипатия, който в края на живота си станал епископ по неведоми пътища на съдбата. Но дали Синезий е въобще езичник в този период, доколко Ипатия е враг на християнството и дали нейната школа трябва да се разглежда като развъдник на езически и антихристиянски идеи – това са въпросите, които естествено се налагат и изискват нашето внимание.

Преди да преминем към отношенията между Синезий и Ипатия, които ще ни разкрият интересни аспекти от интелектуалната атмосфера в Александрия по това време, нека първо се обърнем към казаното във византийския сборник *Суда*:

“Ипатия е дъщеря на Теон, александрийски философ, и тя самата е философ, при това много начетена. Жена е на философа Исидор, а разцветът на дейността ѝ се пада по времето на император Аркадий. Написала е коментар към Диофант, към астрономическия *Канон* и към *Кониките* на Аполоний. Тя бе разкъсана от александрийците и поруганото ѝ тяло бе пръснато на части из целия град. Ипатия стана жертва на завистта поради изключителната си мъдрост, най-вече в областта на астрономията. Това деяние извършиха както подчинените на (патриарха) Кирил, така и онези от александрийците, които притежават вродена дързост и склонност към бунтове и безредици. Подобни неща направиха те и с мнозина от своите епископи – виж Георги и Протерий. Що се отнася до жената-философ Ипатия, виж колко са размирни и дръзки тези александрийци:

Тя се роди и израсна в Александрия, там получи и образованието си. По природа бе по-способна от баща си, защото не се задоволи с изучаваните при него науки, а се захвана и с философията, при това не по-зле от всичко останало, с което се е захващала. Тази жена, облечена в трибон (τριβων)⁴, излагаше публично наред града за желаещите да слушат ту учението на Платон, ту на Аристотел или на някой друг от философите. В преподавателската си дейност се изкачи до върха на практическата добродетел, бидейки справедлива и мъдра. До края на живота си остана девица, макар и да беше извънредно (σφόδρα) хубава и привлекателна жена. Често се случваше да се влюбват в нея посещаващите школата ѝ мъже. Един от тях бе толкова обсебен от любов, че не можеше повече да се владее, а привличаше вниманието на всички, доколкото показваше вече наяве чувствата си към нея. Неосведомените казват, че той се излекувал от болестта по Ипатия посредством музикалното изкуство (διὰ μουσῆς). Истината обаче разгласява друго – след неуспеха на изкуството на музите Ипатия му хвърлила един от женските парцали и му показала символа

на нечистото пораждане. ‘Това, което виждаш, желаяш ти, младежо, но в него няма нищо красиво’. От срама и отвратителната гледка младежът се променил, извърнал душата си от плътската любов и станал по-мъдър.

Такава била Ипатия – опитна и умела в словата, разумна и с гражданска доблест (πολιτικήν) в делата си. Изглеждало, че всички, и не само в Александрия, я обичали и се отнасяли към нея с уважение. Първенците от други места, които посещавали града, се отбивали първо при нея... И тъй, вече по времето на противиящия се на ересите Кирил, патриархът минал край къщата на Ипатия и видял голяма навалица пред портите, множество хора и коне – едни пристигащи, други отиващи си. Когато запитал що за навалица е това и на кого се дължи този смут, чул от минавачите, че в момента говори Ипатия и че това е нейната къща. Тази вест и тази гледка жегнали сърцето му и той бързо замислил убийство, най-безбожното и гнусно от всички убийства.”

Ипатия е родена около 370 г. Според *Суда* тя била във вихра на силите и известността си по време на управлението на Аркадий (395–408).⁵ Дъщеря е на не по-малко известния Теон (*Суда*: Θεωνὸς ὁ ἐκ τοῦ Μουσειῶν), математик, астроном и философ. Византийският сборник *Суда* му приписва авторството на коментари върху астрономически и оптически съчинения на Арат, Евклид и Птолемей, както и на астрологически и въобще окултни съчинения, между които книги за гадания по полета на птиците и издаваните от тях звукове, и коментари върху Хермес Трисмегист и Орфей⁶. Неговата дъщеря Ипатия наследява любовта към математиката и астрономическите изследвания, които са неотделими и от характерния за късния елинизъм космически мистицизъм. Дамаский, философ-неоплатоник от началото на VI в. и автор на животоописание на своя учител Исидор, я определя малко пренебрежително като “геометър”. Според Дамаский Ипатия се отличавала от Исидор не само като жена от мъж, но и както геометърът се различава от истинския философ⁷. Оценката на Дамаский не е особено висока. Според *Суда* обаче Ипатия разширила надалеч познанията си в областта на философията в сравнение дори със своя известен баща. Според църковния

историк Сократ основната причина за нейната гибел е фактът, че тя превъзхождала всички съвременни ѝ философи⁸. Първенците на Александрия и околните градове се събирали да я слушат.⁹ Сред нейните почитатели бил и *префектът августалий* Орест, личен неприятел на властния патриарх Кирил, наследникът на Теофил. Това е една от основните причини т. нар. *параболани* (своеобразни патриаршески ‘милиции’) да свалят Ипатия от колесницата, с която тя се движела обичайно по александрийските улици, да я отведат в църквата, известна като *Кесарион*, и там да я убият с камъни и керемиди¹⁰. Трагичната участ на тази знаменита жена придава на живота и личността ѝ особен романтичен привкус като на героиня от драмите на Софокъл и Еврипид.

Ипатия преподава неоплатоническата философия в духа на Плотин и Порфирий, с особено внимание към точните науки.¹¹ *Суда* ѝ приписва авторството на наръчници (ὑπόμνημα) за използване на астрономическия *Канон* на Птолемей и на *Кониките* на Аполоний от Перге (автор от III в. пр.Хр.). Този *технически* (с цялата условност на определението в Късната античност и ранна Византия) интерес забелязваме и у Синезий: на константинополския *комес* Пеоний подарява астролаб, направен по нейните съвети (*За дара* 14–15), а към края на земните си дни, тежко болен и на легло, я моли да му направи и изпрати хидроскоп (ἰδροσκοπίου), проектиран от самия него (писмо 15). При всичките си интелектуални заложби и през 390-те Ипатия е все още млада и хубава жена¹², която, облечена в τρίβων (характерно за философите наметало), изнасяла публични лекции (δημοσίᾳ) върху Платон, Аристотел и по-новите философи¹³. Тези свидетелства на *Суда* и Сократ поставят проблема за образователната система в Късната античност и характера на школите, като създават впечатление за известно противоречие – в писмата до свои ‘състуденти’ и почитатели на Ипатия Синезий постоянно отделя мненията на тълпата от истинската философия и, верен на своя елитаризъм, я разглежда като езотерично знание, предназначено само за посветени и, разбира се, добре образовани люде. В изворовите свидетелства за Ипатия се наблюдава и нещо много любопитно: църковният исто-

рик Сократ е много по-мек и уважителен към известната александрийска жена философ (смъртта ѝ определя като варварски и престъпен акт), както и византийският и напълно християнски по дух и светоглед сборник *Суда*, докато езичникът Дамаский от началото на VI в. разказва в животоописание на Исидор редица куриозни случки, които издават не само свободомислие у Ипатия, но и откровено предизвикателно поведение. Изхождайки от тези твърдения, някои модерни изследователи като Лакомбрад и Рист определят Ипатия като повърхностен неоплатоник и по-скоро като представителка на стоико-киническото направление, като правят аналогия с живелия три века преди нея Дион Хризостом, софист, стоик и киник, повлиян повърхностно от Средния платонизъм, но все пак модел на творческо и житейско поведение за самия Синезий¹⁴. Този етикет обаче неведнъж е бил поставян под съмнение. Мару вижда в отрицателното отношение на Дамаский към Ипатия дълбоко вкоренената през V и VI в. враждебност между философските школи в Атина и Александрия¹⁵. Така коментира той и писмо 136 на Синезий до неговия брат Евоптий, в което киренският ученик на Ипатия заявява, очевидно разочарован, че от славната някога Атина са останали само имената и спомените:

“Както след извършването на жертвоприношение от жертвата остава само кожата като белег (γυώρισμα) за съществуващото някога животно, така и тук, след като философията е напуснала тези предели, за странника не остава нищо друго освен да се диви на Академията, на Ликейона и – кълна се в Бога! – на Шарената стоа (Ποικίλην Στοάν), дала името си на Хризиповата философия, но която днес, уви, не е вече шарена. Проконсултът (ἀνθύπατος) е махнал облицовката, върху която Полигнот от Тасос бе показал някога майсторството си. Но днес Египет е получил и подхранва семената, хвърлени от Ипатия. Атина, напротив, е била някога град прибежище за мъдреците, но днес славата ѝ разнасят само пчеларите. Такъв е случаят и с двамата софисти Плутарховци (Πλουταρχείων), които привличат младежите в аудиториите (ἐν τοῖς θεάτροις) не чрез славата на своето красноречие, а със стомни мед от планината Химет”.

Според Мару, следван от Брегман, Синезий е представител на александрийския неоплатонизъм, последовател на Теон и Ипатия, а значи и на рационалната доктрина на Порфирий – на него по презумпция е чужда мистико-теургичната тенденция, която владее атинския езически интелектуален елит. Отношението на Синезий към атинските школи се предопределя от предполагаемия конфликт между привържениците на Порфирий и на Ямблих, доколкото първите са по-индиферентни към въпросите на вярата и по-склонни към акомодация с християнството, докато вторите застават начело на интелектуалната езическа опозиция срещу налагащото се християнско вероизповедание. Както пише Мару в известната си статия, “to part company with Iamblichus (and on so central point as theurgy), to revert to Porphyry, was to turn his back on contemporary paganism and to go to meet Christianity” (139). Това заключение изхожда от цитираното писмо 136, както и от предпоставеното мнение за бавното и постепенно асимилиране на християнството от страна на Синезий, който започнал с участието си във философския $\theta\lambda\sigma\sigma\omicron$ на Ипатия и достигнал до епископската катедра на Птолемаида¹⁶.

На първо място, писмо 136 би могло да бъде тълкувано в този дух само при една значителна доза въображение. Синезий действително е разочарован от интелектуалната среда в Атина¹⁷, но никъде не коментира философските противоречия, нито дори намеква за такива. Комплиментът към Ипатия е дежурен в писмата му до близки и приятели. Писмо 56 (54) до Евоптий е писано също така скоро след завръщането му от Атина. В него Синезий отново изразява разочарованието си, като иронично добавя, че тези, които са посетили Атина, по нищо не се отличават от останалите простосмъртни. Никой не би разбрал Платон и Аристотел по-добре само защото е видял Академията, Ликейона и Шарената стоа. Синезий е разочарован, защото в качеството си на натоварен с очаквания и емоции турист¹⁸, при това ерудиран и любознателен, той е видял по-малко, отколкото е очаквал – това се случва понякога и с нас днес, когато посещаваме места, които дълго време сме мечтали да видим, и често оставаме разочаровани. Къде е Атина на Солон и Перикъл, на Платон и Аристотел,

на Софокъл и Еврипид, на Исократ и Демостен, на Аристофан и Менандър? Къде е тя в късния IV в.? Атина продължава и през този век да бъде образователен център (а и до 529 г.)¹⁹, но погледната през призмата на човек, който я познава задочно от литературата, тя едва ли е била на нивото на очакванията, които вероятно са били прекалено големи. Пък и по-добрите времена от средата на IV в. – времето на Химерий и Прохерезий, на Юлиановата младост и на кападокийците Василий и Григорий – са отминали, тъй че към края на IV и началото на следващия век атинските школи са се намирали в известен упадък преди новия възход на Академията и неоплатонизма, свързан най-вече с името на Прокъл. А отношението на Синезий към учителите-софисти по принцип никога не е било високо, както свидетелства и неговият *Дион, или как да живееш съобразно с неговия идеал*. Във всички случаи обаче в двете писма, свързани с посещението в Атина, липсва информация, която да потвърждава идеен конфликт между Порфириевия и Ямблиховия неоплатонизъм, който да предопределя отношенията между Александрия и Атина.

Точно толкова произволно ще бъде да определим Ипатия като *киник*. Последните проучвания показват, че заслугите ѝ за преиздаването и коментирането на по-стари математически, физически и астрономически текстове, включително Птолемеевия *Алмагест*, са огромни²⁰. Не бива да се преувеличават и различията между атинските и александрийските неоплатонически школи: Хиерокъл от Александрия, с едно поколение по-млад от Синезий, е почерпил еднакво много от Плотин и Порфирий, но също и от Ямблих, и от *Халдейския Оракул*²¹. Много от александрийските философи и учени са преминали през Атина и обратно²². Самият Порфирий преминава през различни етапи и интелектуални нагласи, като остава известен и във византийската епоха с коментара си към *халдейските* съчинения (Λόγια)²³. За *сънищата* на Синезий дължи много на тази философско-езотерична традиция. На Синезий не е чужда и херметическата литература, но авторството на алхимическия трактат-коментар очевидно му се приписва. Във всички случаи химните и другите съчинения на киренския автор свидетелстват за това, че в школата на Ипатия

изучаването на Ямблих (известен и с математическите си интереси!) и на *халдейската* книжнина е било част от образователния *curriculum*. При това нейната школа е била отворена за любознателни младежи без оглед на тяхната религиозна принадлежност. Нямаме никаква информация за антихристиянски настроения или пропаганда²⁴. Сред приятелите на Синезий и на неговия ‘състудент’ Херкулиан бил и Исидор Пелузиот, бъдещ дякон и монах-отшелник, който очевидно е получил образование, подобно на тяхното, без да изключваме и школата на Ипатия като възможност. С Исидор Синезий запазва дружески контакти и по-късно, чак до времето на своето епископство²⁵. Един от най-близките приятели и ‘състуденти’ на киренеца е Олимпий, вероятно александриец. Писмата до Олимпий са издържани в стилово отношение, пълни с цитати и алюзии от старата елинска поезия и философия, и се вписват в най-добрите традиции на късноантичната епистолагафия. Изследователите са склонни да виждат единствено това и да пренебрегват или просто не забелязват очевидни свидетелства за това, че добрият, артистичен и ерудиран приятел на Синезий, също ученик на Ипатия и ‘философ’ – Олимпий, е християнин. Във важното писмо 96, писано през 409 или 410 г., Синезий изповядва пред приятеля си своите колебания и аргументи в полза на приемането на епископския сан по начин, който предполага, че неговият адресат също е християнин. В идиличното писмо 148 до Олимпий, датирано към 405 г., Синезий възхвалява, но и иронизира консерватизма и изостаналостта на Киренайка, като обяснява, че хората там живеят още във времето на Агамемнон и Одисей, но завършва с възклицанието: “Живот като по времето на стария Ной”²⁶. В писмо 137 до Херкулиан, също ученик на Ипатия и негов приятел, Синезий вмъква дежурното кратко славословие за тяхната скъпа александрийска учителка с думи, които ни отвеждат към явна алюзия с първото съборно послание на апостол Йоан²⁷.

Убийството на Ипатия през март 415 г. трябва да се постави и в политически, а не само в религиозен контекст. Докато Сократ Схоластик, който живее в Константинопол и има основание да не обича александрийския патриарх Кирил, описва смъртта ѝ

като следствие от конфликта между Кирил и египетския префект Орест (симпатиите на църковния историк определено са на страната на втория), а *Суда* пряко обвинява Кирил в гнусно и зловещо убийство, извършено от неговите подчинени *звероподобни* (θηριώδεις) люде, то Йоан от Никиу, малко цитиран извор по случая “Ипатия”, защитава александрийския патриарх и обвинява жената-философ в магьосничество, а Орест за това, че се поддавал на вещерските ѝ умения²⁸. Ипатия е влиятелна личност в Александрия, което се потвърждава от сведенията на Сократ и писмо 81 на Синезий. При това е жена – факт, който не се възприема добре от консервативните личности и от аскетичните египетски монаси²⁹. Пресичащите се разнородни сведения показват, че страхът на християните и личната омраза на Кирил идват най-вече оттам, че Ипатия, езически учен-философ и все още красива жена, подвеждала твърде много християни, като ги запленивала с чара на науката и със своя собствен чар. Убийството ѝ обаче е до голяма степен резултат на интриги от политическо естество – най-вече омразата между патриарха Кирил и префекта Орест. За школата ѝ като “враждебно гнездо на езичеството” нямаме ни най-малко основание да говорим. Конфесионалните различия по това време имат все още по-малко значение от общността на културата и интелектуалните нагласи. Доказва го по парадоксален начин личността на самия Кирил, който използва фанатизираните монаси и лумпенизираната александрийска тълпа за постигане на личните си цели и задачи, но е високо ерудиран човек, племенник на още по-начетения в *елинските* науки патриарх Теофил, личен приятел и покровител на Синезий.³⁰

БЕЛЕЖКИ

¹ За един романтично-викториански образ на Ипатия вж. романа на Ch. Kingsley от XIX век *Hypatia, or New Foes with an Old Face*. Н.-И. Маргоу го цитира заедно с творбата на Ch. Péguy в статията си “Synesius of Cyrene and Alexandrian Neoplatonism”, *The Conflict Between Paganism and Christianity in the Fourth Century* (Oxford, 1963), 126–7. От научните изследвания за живота на Ипатия и за философската система, преподавана от нея, вж. J. M. Rist, “Hypatia”, *Phoenix* 19 (1965), 214–25; Waithe, *History of Women Philoso-*

phers, I (Dordrecht, 1987), 169–95; E. Ivraud, “A quel titre Hypatie enseigna-t-elle la philosophie?”, *REG* 90 (1977), 69–74; P. Chuvin, *A Chronicle of the Last Pagans* (Cambridge/Mass. – London, 1990), 85–90; W. L. Gombocz, *Geschichte der Philosophie, band IV* (München, 1997), 222–9. Ипатия остава обаче обект на интерес и вдъхновение и за романистите. Чудесен пример за това е романът на Hugo Pratt, *The Lagoon of Beautiful Dreams* (New York: Graphic, 1972).

² Μήτηρ καὶ ἀδελφὴ καὶ διδάσκαλε καὶ διὰ πάντων τούτων εὐεργετικὴ καὶ ἅπαν ὅ τι τίμιον καὶ πράγμα καὶ ὄνομα. Писмата и другите съчинения на Синезий се цитират по най-новото и добро издание на цялото му творчество от A. Garzya, *Opere di Sinesio di Cirene: Epistole, Operette, Inni* (Torino, 1989).

³ *Anth. Pal.* IX. 400: Ὅταν βλέπω σε, προσκυνῶ, καὶ τοὺς λόγους,
τῆς παρθένου τὸν οἶκον ἄστρον βλέπων,
εἰς οὐρανὸν γὰρ ἐστὶ σου τὰ πράγματα,
Ἵπατία σεμνὴ, τῶν λόγων εὐμορφία,
ἄχραντον ἄστρον τῆς σοφῆς παιδεύσεως.

⁴ Характерно за философите наметало. Любопитен за всички съвременници в този случай е фактът, че такава наметало носи жена.

⁵ *Cyda*: ἦκμασεν ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀρκαδίου. Вж и Филосторгий 8.9. Според Йоан Малала през 415 – годината на нейната брутална и ненавременна смърт, тя все пак е жена на възраст (*PG* 97. 536a – ἦν δέ παλαιά γυνή).

⁶ *Cyda*: Περὶ σημείων καὶ σκοπῆς ὀρνέων καὶ τῆς κοράκων φωνῆς. Малала (13.343.10-13): Ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας αὐτοῦ (т.е. Грациан) Θεῶν ὁ σωφότατος φιλόσοφος ἐδίδασκε καὶ ἡρμήνευε τὰ ἀστρονομικὰ καὶ τὰ Ἑρμοῦ τοῦ Τρισμέγιστου συγγράμματα καὶ τὰ Ὀρφέως.

⁷ *Vita Isidori*, fr. 164: Ὁ Ἰσίδωρος πολὺ διαφέρων ἦν τῆς Ἵπατίας οὐ μόνου οἷα γυναικὸς ἀνὴρ ἀλλὰ καὶ οἷα γεωμετρικῆς τῶν ὄντων φιλόσοφος. Това твърдение на Дамаский, ласкаещо Исидор, повтаря почти дословно и Фотий в своята *Библиотека* 242.

⁸ *Cyda*: τὴν δὲ φύσιν γενναιοτέρα τοῦ πατρὸς οὔσα, οὐκ ἠρέεσθη τοῖς διὰ τῶν μαθημάτων παιδεύμασιν ὑπὸ τῷ πατρὶ, ἀλλὰ καὶ φιλοσοφίας ἤψατο τῆς ἄλλης. Сократ 7.15.5: ὡς ὑπερακοντίσαι τοὺς κατὰ αὐτὴν φιλοσόφους.

⁹ *Cyda*: οἱ τε ἄρχοντες αἰεὶ προχειριζόμενοι τῆς πόλεως ἐφοίτων πρῶτοι πρὸς αὐτήν, ὡς καὶ Ἀθήνησι γινόμενον.

¹⁰ *Cambridge Medieval History, I* (Brooks), 463.

¹¹ Сократ 7.15: τὴν δὲ Πλατωνικὴν ἀπὸ Πλωτίνου καταγομένην διατριβὴν διαδέξεσθαι Според Ivvard, op. cit., Порфирий се радвал на особена почит в Александрия по това време.

¹² *Cyda*: καλή τε οἶσα καὶ εἰδείης.

¹³ Сократ 7.15: καὶ οὐκ ἦν αἰσχύνη ἐν μέσῳ ἀνδρῶν παρεῖναι αἰτήν.

¹⁴ Ch. Lacombrade, *SynJsius de CyrPne: hellPne et chrJtien* (Paris, 1951), 44–6; Rist, op. cit. 222–5.

¹⁵ Marrou, “Synesius of Cyrene”, 133–7.

¹⁶ J. Bregman, *Synesius of Cyrene: Philosopher-Bishop* (Berkeley, 1982), 20–29; Barbanti, M. di Pasquale, *Filosofia e cultura in Sinesio di Cirene* (Firenze, 1994), 39–41.

¹⁷ Въпросът кога точно е пътувал Синезий до Атина, остава все още открит. Повечето изследователи, които накратко или по-нашироко са се занимавали с житейския път на Синезий, отнасят това пътуване към времето между студентските години в Александрия и константинополската мисия (т.е. между 395/6 и 399). D. Roques в *SynJsius de CyrPne et la CyrJnaVque du Bas-Empire* (Paris, 1987), 87–103, предпочита да бъде поточен, отнасяйки писмо 136 към 399 г. A. Frantz (“From Paganism to Christianity in the Temples of Athens”, *Dumbarton Oaks Papers* 19 [1965], 187–205, специално 190) свързва разочарованието на Синезий с последствията от голямото опустошение, което предизвиква Аларих през 396 г. J. H. W. G. Liebeschuetz, “Synesius and the Municipal Politics of Cyrenaica in the Fifth Century. A. D”, *Byzantion* 55 (1985), 146–64, отнася това пътуване към времето непосредствено преди приемането на епископата, основавайки се на писма 54 (56) и 94 (95). Според английския учен това пътуване е предприето като своеобразно ‘бягство’ от възможността да бъде ръкоположен като епископ в Птолемиада. Alan Cameron, *Barbarians and Politics at the Court of Arcadius* (Berkeley, 1992), 408–11, приема аргументите на Liebeschuetz. За “двамата Плутарховци” вж. Марин, *Животът на Прокъл* 11–12; R. T. Wallis, *Neoplatonism* (London, 1972), 138 сл.; Barbanti, op. cit. 36–41.

¹⁸ И така бихме могли с пълно основание да преведем περιουστεύς от писмо 136 (иначе ‘странник’, ‘чужденец’ или ‘приходящ’) – туризмът е известно явление на римската имперска епоха, особено “интелектуалният” и религиозен туризъм в Египет и Елада. За това вж. G. Fowden, *The Egyptian Hermes. A historical approach to the late pagan mind* (Princeton, 1986), 13–22.

¹⁹ В книгата си *Езичници и християни през IV век: модели на поведение* (В.Търново, 2000) я нарекох “късноантичен Хайделберг”. За края на Атинската академия вж. Blumenthal, “529 and its sequel: what happened to the Academy?”, *Soul and Intellect* (Aldershot: Variorum, 1993), XVIII и Cameron, “The Last Days of the Academy of Athens”, *Literature and Soci-*

ety in the Early Byzantine World (London, 1985), XIII. Според Blumenthal няма защо да удължаваме живота на тази Академия, затворена през 529г. Неговата статия е отговор на написаното от Cameron, който смята, че Академията вероятно е съществувала под някаква форма и през 560-те. Общо за късноантичните школи вж. Wilson, *Scholars of Byzantium* (London, 1983), 28–60.

²⁰ W. K. Knorr, *Textual Studies in Ancient and Medieval Geometry* (Boston, 1989), 753–803; Cameron, “Isidore of Miletus and Hypatia: On the Editing of Mathematical Texts”, *Greek, Roman and Byzantine Studies* 31 (1990), 103–27. Интересът към физико-математическите науки се предава и на Синезий. В *За дара* той прави връзка между морално-философските принципи и принципите на математиката и астрономията, във *Възхвала на плешивостта* сравнява плешивата глава с най-съвършената форма – сферичната, а в писмо 93 славославя “божествената геометрия”.

²¹ P. Hadot, *Le problème du Neoplatonisme alexandrin: Hierocles et Simplicius* (Paris, 1978), 4–6. За Хиерокъл вж. още T. Kobusch, *Studien zur Philosophie des Hierokles von Alexandrien: Untersuchungen zum christlichen Neuplatonismus* (München, 1976) и N. Aujoulat, *Le Neoplatonisme alexandrin: Hierocles d’Alexandrie* (Leiden, 1986).

²² Самият Мару го признава в цитираната вече статия за Синезий и александрийския неоплатонизъм, въпреки че държи на разликите между двете школи и на принадлежността на киренеца към александрийската неоплатоническа школа.

²³ За влиянието на Порфирий и халдейската литература върху Синезий вж. моята книга *Езичници и християни*, 93–105.

²⁴ Chuv n, *A Chronicle*, 80.

²⁵ *Oxford Dictionary of Byzantium*, II: Isidore of Pelousion. За Исидор вж. *Жития на светииите* (София, 1991): 4 февруари. В писма 143 и 144 до Херкулиан Синезий споменава за него като за “святия ни приятел дякон” (ἱερὸν ἑταῖρον τὸν διάκονον). Вж. Lacombrade, *Synsios*, 54–6, 240–1 за възможността писмо I. 418 на Исидор, което е без адресат (PG 78. 415b), да е предназначено за Синезий. Най-сигурното свидетелство обаче за продължаващите контакти между двамата и за обмяната на мнения по догматични въпроси, дори след като Синезий заема епископската катедра на Птолемаида, е писмо I. 241 на Исидор, озаглавено Συνεσίῳ περὶ Ἀρεταίων καὶ Εὐνομιανῶν (PG 78. 329c). Остава открит въпросът дали и писмо I. 284 (PG 78. 350c), Συναδίῳ περὶ ἀναστάσεως, също не е адресирано до Синезий, доколкото сред писмата на Исидор няма друг Синадий, т.е. възможно е името да е сгрешено от преписвача. Въпросът за Възкресението

е възбудил живо Синезий, както става ясно и от писмо 105. Пък и консултациите със светия мъж прилягат на човек, който претендира, че не е добре запознат с догмите на вярата, но когото Йоан Мосх хвали като поборник за верска чистота (PG 87.3. 3077–3080).

²⁶ Писмо 148. 134-5: Τὸν ἐπὶ Νῶε βίον ἐρεῖς, πρὶν γενέσθαι τὴν δίκηην ἐν δουλείᾳ.

²⁷ Αὐτόπται γάρ καὶ αὐτήκοοι γεγόναμεν τῆς γινησίας καθηγεμόνος τῶν φιλοσοφία' ὀργίων. Сравни с *Първо съборно послание на ап. Йоан I.I*: “Което е било отначало, което сме чули, което сме видели с очите си, което сме наблюдавали и което ръцете ни са попипали..”. Тези важни нюанси в писмата на Синезий до най-близките му приятели и ‘колеги’ от мистичния неоплатонически кръг на Ипатия опровергават Крауфорд, който бе твърдо и категорично заявил: “In Alexandria Synesius shared mostly a company of cultivated heathens” – вж W. S. Crawford, *Synesius the Hellene* (London, 1901), 16.

²⁸ Cameron, *Barbarians and Politics*, 59–62.

²⁹ Отношението на ранните християни и монашеството към жените следва една културна традиция и не се различава много от това на езичниците. На тази тема е посветена и книгата на М. У. Macdonald, *Early Christian women and pagan opinion* (Cambridge, 1996), която е своеобразен отговор и допълнение на изследването на Е. А. Clark, *Ascetic Piety and Women's Faith* (Lewiston, 1986), спец. 175–208.

³⁰ За проблемите на християнската самоидентификация след Константин Велики и за ролята на монашеството като крайна форма на открояване на християнското аз срещу езическо-християнската културна симбиоза във времето на побеждащото християнство вж. чудесното изследване на R. Markus, *The End of Ancient Christianity* (Cambridge, 1990), специално 27–43.